

Міністерство освіти та науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

КУЗЬМЕНКО АННА АРТЕМІВНА

**ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ «СТРАЖДАННЯ» У НОВЕЛІ
С. ЦВАЙГА «ЛИСТ НЕЗНАЙОМКИ» ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В
УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ**

Автореферат дипломної роботи на здобуття ступеня магістра

м. Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану роботу присвячено дослідженню зображення концептів в мові німецького оригіналу та особливостей їх відтворення в українському перекладі (на основі твору С. Цвайга «Лист Незнайомки»).

Сьогочасний стан розвитку лінгвістичної науки характеризується тяжінням до вивчення ключових понять взаємодії між мисленням та мовою. Людина, будучи представником певної культури, здатна сама формувати одиниці сприйняття нею навколишньої дійсності. Дані одиниці можуть виражатися за допомогою мови, як результат пізнання індивідом навколишнього середовища, та носять загальну назву «концепт».

Під «концептом» слід розуміти специфічну «концептуальну картину світу», що формується не тільки під впливом мовно-культурних, але також культурно-семіотичних чинників. Адже концепт відображається не лише через мовні поняття, але також за допомогою позамовного, тобто, мисленнєвого, інтерпретування людиною того чи іншого явища. За допомогою концептів, що втілює автор у своєму творі здійснюється естетично-емоційно-почуттєвий вплив на читача, реалізуючи основне завдання тексту оригіналу. Відтворення даних концептів у тексті перекладу є нагальним та важливим завданням для перекладача, оскільки інтенція автора оригіналу неодмінно має бути збережена в тексті перекладу. Саме з огляду на цей факт перекладач має пам'ятати про стійкий контакт між мовою та мисленням та можливу відмінність в осягненні представниками різних мов та культур однакових понять і явищ дійсності.

Сучасний професійний перекладач має спрямовувати свою роботу на досягнення адекватності у відтворенні під час своєї роботи тих чи інших образних особливостей, що разом створюють унікальну та своєрідну картину світу певної культури. Адекватність перекладу художнього тексту визначається не тільки відтворенням мовних та культурних особливостей оригіналу у мові перекладу, але також залежить від уміння перекладачем інтерпретувати базові концепти наявні у творі.

Отже, **актуальність** даної дипломної роботи зумовлена новими напрямками у дослідженні та розумінні адекватності перекладу в контексті художнього перекладу, адже вони заперечують можливість адекватного перекладу художньої літератури враховуючи лише називну функцію мови. Переклад розуміється як багатоскладниковий процес, а перекладознавство сприймається як наука, що має багато спільних меж та зв'язків з іншими науковими дисциплінами, серед яких і ті, що вивчають процеси освоєння людиною знань та її мислення. Це і пояснює актуальність дослідження когнітивного напрямку у перекладознавстві, що займається вивченням мовної та концептуальної картини світу. Актуальним та новим є вивчення почуттєвих концептів та можливостей їх відтворення у перекладах, на основі концептів зображених у новелі С. Цвайга «Лист Незнайомки».

Також актуальність наявної теми зумовлюється **зв'язком дипломної з численними науковими розвідками і працями** вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Л. Алексєєва, Н. Галєєва, Дж. Лакофф, В. Карасик, О. Корнілов, В. Красних, Ю. Степанов, С. Тер-Мінасова, С. Воркачов, С. Аскольдов, О. Бондаренко, Г. Брутян, Г. Вальчук, А. Приходько, О. Лаврова, З. Попова, І. Стернін та інші.

Мета роботи полягає у встановленні можливостей репрезентації концепту «страждання», зображених у новелі С. Цвайга «Лист Незнайомки» та дослідження можливих труднощів, що можуть виникнути в процесі їх відтворення в українського перекладі.

Представлена мета зумовлює **завдання**, що формуються та розв'язуються у даній дипломній роботі:

- дослідити та встановити різницю між такими провідними поняттями когнітивістики як «мовна картина світу» та «концептуальна країна світу» у межах перекладу художнього твору;
- розглянути можливості репрезентації почуттєвих концептів в тексті німецького оригіналу та їх подальше відтворення в українському перекладі;

- дослідити можливості реалізації концептів «страждання» та їх вираження через інші концепти, такі як: «смерть», «фемінінність», «любов», «біль», «мука», «страх» та їх подальше відтворення в українському перекладі;

- виявити та обґрунтувати спільне та відмінне у можливостях відтворення даних концептів в мові оригіналу та в мові перекладу;

- окреслити адекватні можливості та варіанти при відтворенні мовних репрезентацій концепту «страждання» в українському перекладі;

- підсумувати труднощі при перекладацькій роботі, що можуть виникнути при відтворенні основних рис концепту «страждання», зображеного С. Цвайгом у свої новелі.

Об'єктом дослідження виступає почуттєвий концепт «страждання», як складова частина картини світу головної героїні новели, як представника німецькомовної культури, та його відтворення в українському перекладі.

Предметом дослідження даної дипломної роботи стають можливості відтворення в українському перекладі німецькомовного зображення концепту «страждання» на основі твору С. Цвайга «Лист Незнайомки».

Теоретичним **матеріалом**, на якому ґрунтується перший розділ представленої дипломної роботи, слугують праці провідних концептуалістів та дослідників даної теми, серед яких: В. Карасик, О. Корнілов, В. Красних, Ю. Степанов, С. Тер-Мінасова, С. Воркачова та багато інших. Практичним матеріалом дослідження стала новела С. Цвайга «Лист Незнайомки» та її український переклад, виконаний В. Бобинським. У другому розділі розглядаються конкретні приклади з тексту: вісімнадцять прикладів відтворення концепту «страждання» через концепт «смерть»; сім прикладів відтворення концепту «страждання» за допомогою концепту «фемінінність»; двадцять сім прикладів реалізації концепту «страждання» через концепт «любов»; дев'ятнадцять прикладів зображення концепту «страждання» за допомогою концептів «біль», «мука», «страх». Отже, практичним матеріалом

роботи став сімдесят один приклад (у загальній кількості) з тексту оригіналу та тексту перекладу.

Наявні мета та завдання потребують наступних **методів дослідження** для їх розв'язання та досягнення: 1) метод порівняльно-перекладацького аналізу, що полягає у порівнянні тексту оригіналу та тесту перекладу для встановлення існуючої різниці в можливостях інтерпретування, а також у мовному вираженні почуттєвих концептів зображених у новелі С. Цвайга «Лист Незнайомки»; 2) метод трансформаційного аналізу застосовується в даній роботі для визначення можливих перекладацьких трансформацій для найбільш точного або ж найбільш адекватного відтворення змісту концептів, що змальовуються в художньому тексті; 3) оцінювальний метод використовується для оцінювання якості перекладу, встановленні наявних помилок перекладу та дослідженні їх виникнення, а також в оцінюванні здобутків перекладу та критеріїв його адекватності; 4) на ряду з оцінювальним методом для реалізації завдань представлено дослідження застосовується метод концептуального аналізу, що допомагає проаналізувати концепти, які зустрічаються у творі та слугують основним змістотворим чинником. Концептуальний аналіз оригіналу є необхідним для подальшої перекладацької роботи та адекватного відтворення оригінального тексту іншою мовою; 5) не останню роль в контексті даного дослідження відіграє метод кількісних підрахунків, що допомагає зробити висновки про те наскільки часто перекладач вдається до тих чи інших стратегій для реалізації адекватного перекладу та максимально повного відтворення змісту; 6) концепти «страждання», що розглядаються у творі були обрані методом суцільної вибірки. Саме даний метод і ліг в основу практичного дослідження даної дипломної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому:

- *вперше здійснено* комплексний підхід в аналізі почуттєвих концептів та досліджено різницю в їх сприйнятті представниками різних мовних

культур, на основі цього сформовано проблеми, що можуть виникнути під час роботи над художнім перекладом;

- *диференційовано* різницю між такими провідними поняттями когнітивістики як «мовна картина світу» та «концептуальна картина світу»;

- *встановлено* особливості мовного та образного зображення концепту «страждання» в оригінальному тексті та дослідженого можливості його реалізації за допомогою інших почуттєвих концептів;

- *охарактеризовано* специфічні методи, що використовуються перекладачем для відтворення мовного та образного зображення почуттєвих концептів наявних у творі «Лист Незнайомки»;

- *проаналізовано* певні труднощі, що можуть виникнути під час відтворенні мовного зображення почуттєвих концептів, таких як «страждання», в художньому перекладі українською мовою.

Теоретичне значення наявної роботи полягає в поглибленні та доповненні теоретичного матеріалу, що слугує базою даного дослідження (перший розділ «Дослідження поняття «концепт» в сучасному перекладознавчому розрізі»). Також теоретична значимість роботи пояснюється тим, що у ній наявні доповнення теоретичних та методологічних основ важливих при вивченні і дослідженні своєрідності та особливості національної специфіки у вираженні почуттєвих концептів мовою різних культур, а також встановлена та обґрунтована різниця у трактуванні понять «мовна» та «культурна картина світу» як складових частин художнього перекладу.

Практичне значення даної дипломної роботи визначається можливістю подальшого використання здобутків практичного розділу (другий розділ «Відтворення в українському перекладі мовного зображення концепту «страждання» у новелі С. Цвайга «Лист Незнайомки») та його висновків у подальших наукових розвідках за запропонованою темою. Результати дослідження можна застосовувати під час аналізу перекладачем почуттєвих концептів для встановлення витоків різниць в їх інтерпретуванні

представниками різних мов, що може становити значні складнощі у процесі роботи над художнім перекладом.

Структура і зміст роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури, що уміщує сімдесят п'ять позицій, з яких п'ятнадцять іноземною мовою. Загальний обсяг роботи складає 93 сторінки, з них обсяг основного тексту складає 86 сторінок.

Апробація роботи. Основні аспекти та результати дослідження висвітлено в доповіді на XXI Всеукраїнській науково-методичній конференції «Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (Миколаїв, 2019).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Вступ слугує короткою загальною характеристикою усієї роботи, в якій аргументується та доводиться актуальність представленої теми наукового дослідження; встановлюється мета, завдання та відповідні методи для їх розв'язання; окрім того, на основі отриманих результатів дипломної роботи обґрунтовується теоретична та практична значимість.

Перший розділ складається з теорії, що полягає в дослідженні основних засад в інтерпретуванні поняття «концепт», встановлюється роль концепту в когнітивному перекладознавстві та художньому перекладі, досліджується різниця в розумінні таких основних понять когнітивної лінгвістики як «мовна та концептуальна картина світу», досліджується структура поняття «концепт» та можливі труднощі під час перекладу та інтерпретування концепту «чужою» мовою. Теоретична база, представлена у першому розділі, відіграє важливу роль для здійснення подальшої практичної роботи, наявної у другому розділі.

У другому розділі репрезентуються можливості відтворення концепту «страждання» у німецькому оригіналі та його відтворення в україномовному перекладі на конкретних прикладах з твору, аналізуються особливості зображення даного концепту в оригіналі та труднощі його адекватної

репрезентації в перекладі. Також досліджуються та аналізуються можливості відображення концепту «страждання» за допомогою інших концептів, серед яких: «смерть», «любов», «біль», «страх», «відчай» та можливості їх інтерпретування та відображення у перекладі.

ВИСНОВКИ

Реферовану роботу присвячено дослідженню зображення концептів в мові німецького оригіналу та особливостей їх відтворення в українському перекладі (на основі твору С. Цвайга «Лист Незнайомки»).

У ході здійснення дослідження наявного у тексті даної дипломної роботи було встановлено різницю між такими провідними поняттями когнітивістики як «мовна картина світу» та «концептуальна країна світу» у межах перекладу художнього твору; розглянуто можливості репрезентації почуттєвих концептів в тексті німецького оригіналу та їх подальше відтворення в українському перекладі на основі новели С. Цвайга «Лист Незнайомки»; досліджено можливості реалізації концептів «страждання» та їх вираження через інші концепти, такі як «смерть», «фемінінність», «любов», «біль», «мука», «страх» та їх подальше відтворення в українському перекладі; виявлено та обґрунтовано спільне та відмінне у можливостях відтворення даних концептів в мові оригіналу та в мові перекладу; окреслено адекватні можливості та варіанти у відтворенні мовних репрезентацій концепту «страждання» в українському перекладі та розглянуто та встановлено труднощі під час перекладацької роботи, що можуть виникнути при відтворенні основних рис концепту «страждання», зображеного С. Цвайгом у свої новелі.

Слід наголосити на тому, що концепт «страждання» реалізовується в оригінальному тексті новели С. Цвайга «Лист Незнайомки» більшою мірою за допомогою інших концептів, що відтворює у своєму перекладі український перекладач В. Бобинський. Загалом в практичній частині дипломної роботи аналізується сімдесят один приклад відображення концепту «страждання» у різних формах, серед яких: вісімнадцять прикладів

відтворення концепту «страждання» через концепт «смерть»; сім прикладів відтворення концепту «страждання» за допомогою концепту «фемінність»; двадцять сім прикладів реалізації концепту «страждання» через концепт «любов»; дев'ятнадцять прикладів зображення концепту «страждання» за допомогою концептів «біль», «мука», «страх».

Концепт «страждання» має широке інтерпретаційне поле зображене в оригіналі. Даний концепт є основним для багатьох культур, у тому числі, української та німецької. Таким чином він є передовим і зустрічається майже у кожному художньому творі. При цьому, страждання буває різним: фізичним та моральним, що виражається через інші почуття та емоції, наприклад, «любов» або «гордість». Ми відчуваємо страждання в тій чи певній мірі протягом усього життя переживаючи різні негаразди, фізичний чи духовний біль або хвороби.

Таким чином, аналізуючи усі наведені у другому розділі приклади відображення концепту «страждання», що реалізує автор у тексті своєї новели, слід зазначити, що майже усі засоби зображення даних концептів адекватно відтворюються перекладачем українською мовою. Адже більшість лексем за допомогою яких втілюється даний концепт у тексті оригіналу були відтворені відповідними українськими еквівалентами.

Близькість даних концептів в німецькій та українській мові пояснюється, насамперед, тим, що почуття сприймаються більш менш однаково представниками різних культурних середовищ та мов.

Відмінність у розумінні концептів може полягати лише у мовній відмінності їх реалізації та в різниці інтерпретаційних полів і значень, що вкладаються людьми в лексеми. Іноді перекладач використовував трансформації, що були спричинені у першу чергу різницею в структурі мови оригіналу та мови перекладу.

ЛІТЕРАТУРА, ЩО СТАЛА ОСНОВОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Алексеева Л.М. (2008) Объект и предмет современного переводоведения. *Вестник Пермского университета. Сер. Иностранные языки и литературы*, вып. 5 (21), сс. 85–90.
2. Алефиренко Н. Ф. (2005) Синергетика культурного концепта и знака в системе языка и тексте. *Культурные концепты в языке и тексте*. Белгород, сс. 11–12.
3. Аскольдов (Алексеев) С. А. (1997) Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология*. Москва: Academia, сс. 267–279.
4. Бондаренко О. С. (2003) Про співвідношення між мовною та концептуальною картинами світу. *Наук. зап. Луганського нац. пед. ун-ту. Сер. «Філологічні науки»*, вип. 4, т. 1, сс. 37-45.
5. Брутян Г. А. (1971) Язык и картина мира. *Философские науки: научный журнал*, вип. 1, сс. 6–8.
6. Вальчук Г. В. (2000) До питання про картину світу та про зв'язок мови й мислення. *Мова і культура*, вип. 2, сс. 34–37.
7. Вежбицкая А. (1996) *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари.
8. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты. *Известия РАН. Серия литературы и языка*, вип. 6, сс. 47–58.
9. Гачечиладзе Г. О реализме в искусстве перевода. *Актуальные проблемы теории художественного перевода*. Москва, сс. 39–51.
10. Жайворонок В. В. (2002) Проблема концептуальної картини світу та її мовного відображення. *Культура народів Причорномор'я*, вип. 31, сс. 51–53
11. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. (2001) Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж: ВГУ, сс. 75 – 80.
12. Карасик В. И. (2004) *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Москва: Гнозис.

13. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики/ А. М. Приходько. - Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
14. Корнилов О. А. (2003) Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва: ЧеРо.
15. Кочерган М.П. (2004) Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*, вип. 5-6, сс.12-22
16. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З. и др. (1996) *Краткий словарь когнитивных терминов*. Москва.
17. Лихачёв Д. С. (1993) Концептосфера русского языка. *Изв. РАН. Сер. лит. и яз.*, вип. 1, сс. 3–9.
18. Лихачев Д. С. (1997) Концептосфера русского языка. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста*. Москва: Академія, сс. 280–287.
19. Мартинюк А.П. (2006) Концепт у дискурсивній парадигмі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*, вип. 725, сс. 9-13.
20. Попова З. Д., Нестерова Н. М. Оригинал и перевод: проблема межтекстовых отношений. *Language&Literature*, вип. 1. Режим доступа: <http://frgf.utmn.ru/>
21. Попова З. Д. (2007) Семантико-когнитивный поход как направление когнитивной лингвистики. *Vita in lingua: К юбилею профессора С. Г. Воркачева*. Краснодар: Атриум, сс. 171–180.
22. Попова З. Д., Стернин И. А. (2007) Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж: изд-во «Истоки».
23. Попова З.Д., Стернин И. А. (2007) *Когнитивная лингвистика*. Москва: Восток-Запад.
24. Приходько А. М. (2008) *Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики*. Запоріжжя: Прем'єр.
25. *Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии*. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2002.

26. Catford J. C. (1965) *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. London: Oxford University Press.
27. Duden. *Die deutsche Rechtschreibung*. Режим доступа: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Konzept>
28. Even-Zohar I. (1981) Translation Theory Today: A Call for Transfer Theory. *Poetics Today*, no. 2(4), pp. 1–7.
29. Halverson S. (1999) Conceptual Work and the Translation Concept. *Target*, no. 11 (1), pp. 1–31.
30. Hönig H. G. (1982) *Strategie der Übersetzung: Ein Lehr und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr.
31. Kade O. (1971) Zum Verhältnis von Translation und Transformation. Studien zur Übersetzungswissenschaft. *Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen III/ IV*, Seiten 7–26.
32. Lakoff G., Johnson M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
33. Lefevre A. (1985) *Why Waste Our Time on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm*. L.: Croom Helm; N.Y.: St. Martin's.
34. Lewis P. (1985) *The Measure of Translation Effects. Difference in Translation*. Ithaca: Cornell University Press.
35. Muñoz Martín Ricardo (2010) *On paradigms and cognitive translatology. Translation and Cognition*. Amsterdam: John Benjamins.
36. Zweig St. (1985) *Brief einer Unbekannten. Die Hochzeit von Lyon. Der Amokläufer*. Frankfurt am Main: Fischer Bibliothek.